

Bondarenko V., Andrusishin B. State-church relations in the period of Reformation and Kontrreformation

In the article the questions of transformation light up state church legal relationships from the epoch of dark Ages to the period of Reformation and Kontrreformation in the countries of Western and central Europe, it is rotined process of formation of national churches, origin of protestantizmu.

Keywords: religion, right, state church relations, Reformation, Kontrreformaciya, regalizm, galikanizm, teritorializm, heresy.

Совенко Б. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПРАВОСЛАВНЕ КАНОНІЧНЕ ПРАВО В СВІТЛІ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

У статті висвітлюється авторський юридичний підхід до вивчення православного канонічного права як комплексної науки та галузі правових знань, що формується. Проаналізовано його місце в системі права та розглянута відповідність його норм характеристикам галузі права в загальній теорії права. Визначено місце канонічного права у системі сучасних юридичних наук.

Ключові слова: православне канонічне право, канонічне право, (комплексна) галузь права, релігійно-правова норма, предмет і метод правового регулювання, церковні правовідносини.

На сьогодні йде беззаперечний процес актуалізації галузі знань про православне канонічне право через осмислення ролі, яку воно відіграло у розвитку національної правової системи та державотворчих процесах в Україні.

Останнє десятиліття ХХ ст., а особливо перше десятиліття ХХІ ст. ознаменувалися для науки канонічного права другою хвилею піднесення. Численні аспекти канонічно-правового напрямку наукових досліджень стали предметом дослідницьких пріоритетів для молодого покоління сучасних вчених і при тому не лише в розрізі богословському чи історичному, а головним чином – в правовому.

Відродження на теренах сучасної України науки канонічного права дає можливість простежити розвиток канонічної правотворчості як в суто теоретичних аспектах, так і з практичною метою: визначити нові вектори сучасних державно-церковних відносин, актуальні питання рецепції канонічних норм в сучасне українське законодавство, встановити перспективні напрямки дослідження канонічного права як науки, галузі права, що формується та навчальної дисципліни, тощо.

Над дослідженням питань православного канонічного права працювало багатьох науковців, фахівців з різних галузей знань (юриспруденції, богослов'я, історії, філософії, археології та ін.). Зокрема, їм присвятили в минулому свої праці такі вітчизняні та зарубіжні світські вчені та богослови, а саме: Т. Барсов, І. Бердніков, М. Горчаков, С. Григоровский, М. Грушевський, М. Заозерський, М. Красножен, П. Лашкар'єв, В. Липинський, О. Лотоцький, єпископ Никодим (Мілаш), митрополит Іларіон (Огієнко), М. Остроумов, О. Павлов, В. Певцов, І. Скворцов, єпископ Іоан (Соколов), М. Суворов, митрополит Андрій (Шагуна), Я. Щапов, єпископ Петро (Л'Юїльє) та інші; та сучасні дослідники – Б. Андрусин, архієпископ Григорій

(Афонський), Д. Боровий, М. Вар'яс, О. Васянович, Д. Вовк, О. Волощенко, О. Гаранова, В. Глухов, О. Дорская, Р. Достдар, І. Заїкіна, М. Левчук, І. Міма, С. Місевич, В. Момотов, Н. Нижник, І. Озель, О. Скрипнюк, М. Трапезнікова, митрополит Калліст (Уер), Т. Федоренко, Ю. Цветкова, протоієрей В. Ципін та інші.

Щодо місця канонічного права в системі сучасної юриспруденції зауважимо наступне. Всю систему юридичних наук можна поділити на три основні групи: теоретико-історичні, галузеві та спеціальні юридичні науки. Канонічне право на теперішньому етапі відноситься до першої групи юридичних наук, оскільки воно не включається нині до системи державного права.

Православне канонічне право є відносно молодою наукою. Лише в середині XIX ст. воно сформувалось як окрема галузь наукового знання. На території Російській імперії, до складу якої входила значна частина українських земель, канонічне право як наука почало активно розвиватися у XVIII ст. Її еволюція пов'язана з розвитком філософії права. Значний вплив на зростання інтересу до канонічного права в XIX ст. відіграла історична школа права. Соціологічний напрямок в юриспруденції того часу поставив нову мету – вивчення Церкви поряд з державою і правом, що знайшло своє відображення у вивченні взаємодії та взаємовпливу канонічного права з іншими галузями права [3].

Щодо змісту науки канонічного права, то деякі з науковців (серед них такі дослідники, як М. Горчаков, А. Шагуна) розглядали його в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. В об'єктивному значенні воно є сукупністю тих церковних законів, якими визначаються права та обов'язки Церкви та її членів. В суб'єктивному значенні воно є сукупністю тих прав, які на основі позитивних законів, належать Церкві у її справах та внутрішніх і зовнішніх відносинах [1]. З такої самої позиції розглядає канонічне право і відомий професор – протоієрей В. Певцов: в об'єктивному значенні воно складає сукупність всіх норм та законів, якими регулюється життя та відносини Церкви як частини суспільства; в суб'єктивному значенні – як сукупність прав та обов'язків, що належать членам Церкви відповідно до їх статусу в церковному суспільстві. Зважаючи на науковий підхід до вивчення права Церкви, завданням науки канонічного права, як зазначає В. Певцов є "...вивчення змісту основних церковних законів у їх основі та історичному розвитку, представлення їх в систематичному порядку та у взаємозв'язку, відповідність діючих правил меті та особливостям Церкви, основним законам її життя, а також – їх практична застосованість" [2].

В колі інших актуальних аспектів канонічного права постає й питання характеру цієї науки та її зв'язку з іншими науками. Канонічне право як наука має подвійний характер. З одного боку воно вивчає Церкву та церковне життя, що відноситься до сфери богослов'я, з іншого боку – вона стосується саме правових явищ, правової сторони Церкви і тому має також характер юридичної науки [4].

У наш час практично немає спеціалістів, які б займалися вивченням юридичних аспектів канонічного права. Тому наближаючи його до практичної діяльності, з метою запобігання відриву права від реальних життєвих процесів, воно автоматично входить в сферу сучасної юриспруденції.

З цією метою розглянемо наскільки канонічне право відповідає характеристикам галузі права в загальній теорії права. Визначний український правознавець,

організатор вітчизняної юридичної науки і освіти Ю. Шемшученко підкреслює, що перед правознавцями постають нові завдання, які “пов’язані з розширенням сфери правового регулювання суспільних відносин, виділенням нових галузей права і правових інститутів у системі національного права” [5].

Сучасна українська теорія права визначає галузі права як відносно автономну в системі права сукупність правових норм та інститутів, якими регулюються однорідні суспільні відносини [6]. Як зазначає академік Б. Андрусішин: “Учасники суспільних відносин ставляться в особливе правове становище, яке можна кваліфікувати як юридичний режим в рамках якого визначаються їхні юридичні позиції. І якщо в рамках якоїсь сукупності норм суб’єкти набувають своєрідного юридичного статусу – ми можемо говорити про специфічний метод правового регулювання і, отже, про ознаку галузі права” [7].

Головними критеріями поділу права на галузі є предмет і метод правового регулювання. Як ми вже зазначали раніше, в канонічному праві предметом регулювання є церковно-правові відносини; також йому притаманні власні методи правового впливу на ці відносини. Однак крім цих критеріїв для кожної галузі права притаманні й інші кваліфікаційні ознаки, такі як: власний понятійний апарат, джерела, принципи та функції, внутрішня структура, механізм регулювання тощо [8]. Як ми вже зазначали раніше канонічне право має також власні методи правового регулювання суспільних відносин. Методами “канонічного права” є приписи, зобов’язання, дозволи і заборони, рекомендації тощо [9].

Галузі права є основними елементами структури права [10]. І канонічне право так само взаємодіє з іншими галузями, а також з системою права в цілому. У своєму курсі з церковного права О. Павлов розглядав церковне право як особливу самостійну галузь права, яка об’єднується з іншими галузями права загальним логічним поняттям про право [11]. Від інших галузей права вона відрізняється, головним чином, своїм предметом (церква), а не формою. Однак, з точки зору сучасної вітчизняної теорії права ми ще не можемо говорити про існування канонічного права у якості традиційної галузі сучасного права. Тому, на наш погляд, сьогодні доцільно говорити про канонічне право як галузь, що формується.

Зазначимо також, що в системі вітчизняного права виділяють такі галузі права, як: профільні (фундаментальні), інші основні та комплексні. Оскільки норми канонічного права охоплюють правові відносини з різних сучасних галузей права (цивільного, сімейного, кримінального, процесуального, тощо), тому воно є комплексною галуззю права. Однак, воно охоплює суспільні відносини не лише з виключно правовим регулюванням, але й такі, що знаходяться на межі правового регулювання інших галузей права, а деякі – взагалі виходять за межі правового регулювання. Норми та принципи канонічного права виражаються у законодавстві, яким регулюються суспільні правовідносини у цій сфері.

Отже, канонічне право як спеціальна виокремлена галузь правових знань має такі ознаки: займає особливе місце в правовій системі; є відносно автономною в системі права; складається з сукупності правових норм та інститутів, якими регулюються однорідні суспільні відносини; має свій понятійний апарат.

Канонічне право є архаїчною та найбільш сталою галуззю, оскільки в її основі

лежать правові норми, які ґрунтуються на церковних догматах та канонах. В свою чергу, приватні норми чи канони, маючи одне спільне джерело, являються чіткою системою, яка може бути поставлена поряд з римським правом [12]. Таким чином, канони та інші норми, що складають зміст канонічного права поширюють сферу своєї дії за межі внутрішньо церковного життя та церковного законодавства (внутрішньоцерковного права), оскільки вони також регулюють діяльність Церкви зовні [13].

Таким чином, канонічне право охоплює суспільні відносини, що складають симбіоз церковних (морально-етичних) та власне правових відносин. Воно має власне коло суб'єктів, які володіють специфічною право- та дієздатністю (сукупністю прав та обов'язків та відповідальністю за їх порушення). У цьому значенні право Церкви складає предмет особливої юридичної науки, комплексної галузі права, що формується та галузі законодавства (у сфері церковних відносин).

Дослідження канонічного права в контексті юриспруденції дозволяє по-новому сформулювати значення та місце церковно-правових норм у національній правовій системі. Їх актуальність обумовлюється взаємним впливом канонічного та світського права у правотворчій і правозастосовній діяльності. Норми канонічного права потребують глибокого теоретичного аналізу, оскільки від їх наукового дослідження значною мірою залежить практичне значення науки канонічного права, яка набуває все більшого розвитку в сучасних умовах.

Використані джерела:

1. Шагуна А. Краткое изложение канонического права единой, святой, соборной и апостольской Церкви. – СПб, 1872. – С. 17-19.
2. Певцов В. Г. Лекции по церковному праву / В. Г. Певцов. – С-Петербург: Типо-литография С.-Петербургской одиночной тюрьмы, 1914. – С. 3.
3. Дорская А. А. Место церковного права в системе права Российской империи / А. А. Дорская // Правоведение. – 2006. – № 4. – С. 237-247.
4. ІР НБУВ – Ф. 160. – № 2630. Конспект лекцій по церковному праву, прочитаних студентам Київської духовної академії в 1908/9 уч. г. (+1912 уч.г.) – [Отпечатан на стеклографі; нет конца]. – А.С. 1.
5. Шемшученко Ю. С. Нові організаційні форми здійснення правових наукових досліджень / Ю. С. Шемшученко // Правова держава: щорічник наук. праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2002. – Вип. 13. – С. 3.
6. Андрусишин Б. І. Освітнє право України: шлях та перспективи розвитку / Б. І. Андрусишин // Освіта. – № 50. – 8-15 грудня 2010 р. – С. 7.
7. Андрусишин Б. І. До проблеми самовизначення галузі “освітнє право України” / Б. І. Андрусишин // П'ять юридичні читання: матеріали Міжнародної наукової конференції 23-24 квітня 2009 року. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 15.
8. Андрусишин Б. І. Освітнє право України: шляхи та перспективи розвитку / Б. І. Андрусишин // Освіта. – № 52. – 22-29 грудня 2010 р. – С. 11.
9. Андрусишин Б. І. Освітнє право в процесі його становлення і розвитку / Б. І. Андрусишин // Держава і право у світлі сучасної юридичної думки: збірник наукових праць на пошану академіка Юрія Сергійовича Шемшученка. До 75-річчя від дня народження. – К.: Вид-во “Юридична думка”, 2010. – С. 129.
10. Андрусишин Б. І. Освітнє право України: шляхи та перспективи розвитку / Б. І. Андрусишин // Освіта. – № 52. – 22-29 грудня 2010 р. – С. 11.

11. Шемшученко Ю. С. Галузі права // Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. Шемшученко (від ред.) та ін. – К. : “Укр. Енцикл.”, 1998. – Т. 1: А-Г. – 624 с.: іл. – С. 549.
12. Павлов А. С. Сокращенный курс церковного права. – З.О.П. А.С. Павлова. – М., 1869. – С. 21.
13. Барсов Т. В. Каноническое право / Т. В. Барсов. – СПб., 1879. – С. 3, 4.
14. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова колегії) та ін. – К. : Вид-во “Українська енциклопедія”, 2001. – Т. 3: К-М. – С. 32-33.

Совенко Б. В. Православное каноническое право в свете современной юридической науки

В статтєе отображается авторский юридический подход к изучению православного канонического права как комплексной науки и отрасли правовых знаний, которая формируется. Проанализировано его место в системе права и рассмотрено соответствие его норм характеристикам отрасли права в общей теории права. Определено место канонического права в системе современных юридических наук.

Ключевые слова: православное каноническое право, каноническое право, (комплексная) отрасль права, религиозно-правовая норма, предмет и метод правового регулирования, церковные правоотношения.

Sovenko B. The Orthodox canon law in the light of modern legal science

In the article the author's juridical approach to the study of Orthodox canon law as a complex science & the branch of legal knowledge that forms is represented. Its place in the law system & the compliance its norms to features of law rules in the general theory of law has been analysed. The place of canon law in the system of modern jurisprudence is defined.

Keywords: Orthodox canon law, canon law, (complex) branch of law, legal religious norm, subject and method of legal regulation, church legal relationship.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Бедь В. В.,

Ужгородський національний університет

ПРАВО СПОВІДУВАТИ РЕЛІГІЮ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ

Стаття присвячена висвітленню конституційних основ права сповідувати релігію, як складового свободи совісті. Автор у історичному аспекті вказує на еволюцію норм правових актів, які закріплюють складові свободи совісті. Вказуються пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання права сповідувати релігію.

Ключові слова: свобода совісті, Конституція України, конституційно-правове закріплення, права людини, право сповідувати релігію.

Як свідчить історія розвитку людства, релігія упродовж багатьох тисячоліть істотно впливає на розвиток прав і свобод людини, держави і правових систем, на формування політичної, правової та релігійної культури населення. Процес формування релігійних вірувань відбувався як за національною ознакою, так і під впливом світових релігій, таких як буддизм, християнство, іслам та ряд інших, які набули поширення в багатьох країнах, у тому числі на території України. Усе це викликало необхідність створення відповідних умов щодо правового регулювання та